

PRIKAZI I OSVRTI

GRAČANIČKI GLASNIK
časopis za kulturnu historiju

Broj 53
Godina XXVII
Maj, 2022.
[str. 341-344]

© Monos 2022

Amir Brka, Kenotaf za ubijene tešanjske Rome

**Udruženje za modernu historiju Sarajevo,
Centar za kulturu i obrazovanje Tešanj, 2022.
str. 220**

U izdanju sarajevskog Udruženja za modernu historiju i tešanskog Centra za kulturu i obrazovanje nedavno je objavljena nova knjiga Amira Brke. Ovo je osma knjiga koja se može ubrojiti u njegovu seriju *kulturna i opća historija*, što je prije svega serija o historiji Tešnja i Tešnjaka. Osnovna tema ove knjige neobičnog naziva *Kenotaf za ubijene tešanjske Rome* je autorov pokušaj da rekonstruiše, pa i da pokuša objasniti kako su tešanski Romi stradali u Drugom svjetskom ratu, nakon što je i Tešanj ušao u sastav Nezavisne države Hrvatske, a upotpunjena je i historijom porijekla i položaja Roma u Evropi i Bosni i Hercegovini, naroda kojem je domovina cijeli svijet.

Iz popisa korištenih izvora (objavljenih i neobjavljenih), knjiga i članaka objavljenih u brojnim časopisima, te internet stranica – jasno je da je autor ovoj temi pristupio veoma studijozno. Prikupljene činjenice iz dostupne arhivske građe i literature izložene su pregledno i, što je veoma značajno, uspio je da temu o mukotrpnom životu i stradanju romskog naroda učini zanimljivom i čitljivom. Raspoloživa građa izložena je u osam poglavlja: *O porijeklu i seobama Roma*, *Život pod Damoklovim mačem*, *Romi u Bosni i Hercegovini*, *O Romima na tešanskom prostoru*, *Samudaripen u Tešnju*, *Zabrinjavajući paradoks*, *Od manipulacije žrtvom do mita o spašavanju*, *Romi u današnjoj Evropi* i na kraju je epilog pod nazivom *Ka romskoj hipotezi*.

U uvodu, naslovljenom *Čovjek je Rom*, Amir Brka objašnjava da riječ Rom na romskom jeziku znači čovjek. Ovaj naziv za sve Rome usvojen je na prvom Svjetskom kongresu Roma održanom u Londonu 1971. godine. Na tom kongresu osnovana je i Međunarodna organizacija Roma i doneseno niz odluka iz oblasti jezika, problema ratnih zločina, socijalnih pitanja, kulture i obrazovanja. Određeno je da je romska zastava plavo-zelena sa točkom u sredini i himna *Ďelem*, *Ďelem* koja se temelji na staroj romskoj melodiji.

U prvom poglavlju *O porijeklu i seobama Roma* navedeni su različiti podaci o tome kada su tačno Romi napustili područje sjeverne Indije, a priložena je karta u kojoj su ocrtni glavni pravci seobe Roma iz Indije u Evropu. Na Balkan su Romi (što je zabilježeno u pouzdanim izvorima) došli u manjem broju u

14. stoljeću, a znatniji njihov dolazak vezuje se za osmanska osvajanja Balkanskog poluostrva. Balkan je dugo za neke grupe Roma bio samo migrantska trasa, dok je za neke predstavljao i konačno odredište.

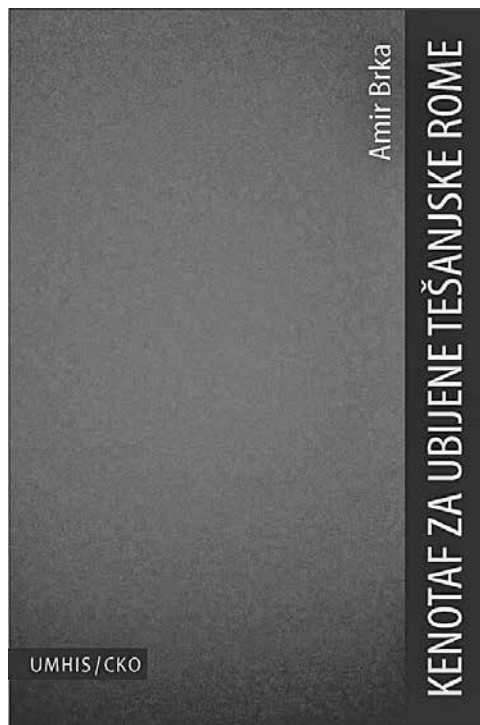
U poglavlju *Život pod Damoklovim mačem* su činjenice kako su Romi nakon dolaska u pojedine evropske zemlje u početku dobrohotno prihvaćeni kao egzotični stranci ili hodočasnici, a crkva je na njih blagonaklono gledala. Međutim, pojavom protestantizma sredinom 16. stoljeća izmijenjen je odnos prema njima u većini evropskih zemalja, pa im je zabranjivan ulazak u gradove, često su i protjerivani, naročito u Njemačkoj i Španiji, u Evropi su Romi bili uglavnom izvan zakona, pojedinačno i kolektivno nezaštićeni i prepušteni raznovrsnim torturama, pojedinačnim i grupnim likvidacijama, navodi autor.

U poglavlju *Romi u Bosni i Hercegovini* navodi se da su Romi, uz Jevreje, Albance, Cincare, Turke, Čerkeze i neke druge etničke skupine, u osmansko doba sudjelovali u promjenama bosanskog demografskog mozaika. Međutim, povijest balkanskih Roma je dosta nejasna, jer su oni ostavili za sobom vrlo malo građevina, zapisa, pisaca ili uopće pismenih ljudi. Nema baš nikakvih informacija o prvim doseljenim Romima na Balkansko poluostrvo i na područje Bosne i Hercegovine. Jedan od citiranih autora o položaju Roma u osmanskom periodu navodi da su oni uživali građanska prava i da je država pružala pravnu zaštitu svakom Ciganinu, iako ni jedan poznati zakon nije regulisao prava Cigana u osmanskoj imperiji. Kako su Romi u tom periodu u Bosnu stizali iz različitih zemalja, došlo je i do formiranja triju njihovih zasebnih kategorija: *Arlije*, *Guberti* i *Karavlas*. *Arlije* ili "bijeli Cigani" su najranije doselili i bili su najbrojnija romska skupina. Živjeli su u zasebnim naseljima po periferijama bosanskih kasaba. Ne zna se kad su zaboravili svoj jezik. *Guberti* ili "crni Cigani" živjeli su kao nomadi ili polunomadi, zbog čega su nazvani i čergašima. *Karavlas*

su se iz Karavlaške (Rumunija) u Bosnu počeli doseljavati početkom 19. stoljeća. *Arlije* su prihvatili islamsku, a *Karavlas* pravoslavnu vjeru. Ni u periodu austrougarske uprave u Bosni i Hercegovini položaj i status Roma nije bio utvrđen zakonskim aktima. U periodu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije Romi kao etnička skupina nisu imali status nacionalne manjine ni institucionalnu zaštitu. Amir Brka ističe da su, što se tiče izvora i literature, Romi i u ovom periodu potpuno isključeni i nevidljivi, pa su zato veoma nepouzdati podaci o njihovom broju, kako u Bosni i Hercegovini tako i u susjednim zemljama.

O *Romima na tešanskom prostoru* je četrto poglavlje i najvećim dijelom se odnosi na nesigurne izvore u vezi sa tim kad su Romi došli u Tešanj, gdje su živjeli i čine su se bavili. Autor pretpostavlja da ih je u ovom mjestu bar u malom broju bilo i prije 18. stoljeća. Najstariji podaci o Romima u Tešnju zabilježeni su u dva objavljena protokola (sidžila) tešanskog kadiluka iz 18. stoljeća. U jednom sidžilu evidentirana su tri, a u drugom četiri romska vjenčanja. Zato autor detaljno analizira ove podatke o tešanskim Romima koji se pominju u ta dva sidžila, u kojima je pored vlastitih imena navedeno Ciganin kao etnička pripadnost. Na temelju činjenice da su tim Romima kao svjedoci na vjenčanju navedeni građani Tešnja, te da su i Romi, navedeni kao Cigani bili svjedoci na vjenčanju nekim građanima Tešnja koji nisu bili Romi i na temelju visine upisanog vjenčanog dara, autor zaključuje da su ti tešanski Romi bili pristojno situirani. U Tešnju je postojala i *Karanfil-mahala* u kojoj su pretežno živjeli Romi, sigurno *Arlije*, ili "bijeli Cigani", za koje nije utvrđeno kad su napustili nomadski način života, pa nije bilo moguće utvrditi vrijeme nastanka tešanske *Karanfil-mahale*. Može se sa sigurnošću pretpostaviti da se to desilo najkasnije u prvoj polovini 18. stoljeća.

Peto poglavlje *Samudaripen u Tešnju* odnosi se na genocid nad tešanskim Romima.

Samudaripen je romska riječ koja znači *potpuno uništenje* ili *masovno ubijanje*, a u Evropi je genocid nad Romima trajao od prvih antiromskih mjera iz 1934. godine do završetka Drugog svjetskog rata. Izbijanjem tog rata i formiranjem NDH početkom aprila 1941. godine stupila je na scenu primjena *Zakona protiv Ciganske opasnosti*. Kako je Bosna i Hercegovina postala dio NDH, u skladu sa ovim zakonom naređeno je bilo svim džematskim odborima da na svom području popišu “svoje” Rome. Amir Brka je uložio dosta truda da utvrdi kako je ova mjera “ispoštovana” u Tešnju, te kako se primjena ovog Zakona odrazila na tešanjске Rome. Dosta je truda uložio da utvrdi kakva je u svemu tome bila uloga Ademage Mešića koji je u periodu os 1941. do 1943. kao doglavlник Ante Pavelića bio glavna vlast u Tešnju. Nakon mukotrpne analize malobrojnih dokumenata i dostupnih podataka u literaturi, Amir Brka je utvrdio da su krajem maja 1942. godine svi tešanjски Romi odvedeni u Jasenovac, gdje su

pogubljeni. Uspio je sačiniti popis tada odvedenih Roma na kojem su 172 imena žrtava i za njega navodi da nije konačan i da konačan spisak vjerovatno nikada i neće biti utvrđen. Amir Brka u uvodu navodi da je odlučio da iz osamdeset godina dugog zaborava na vidjelo iznese činjenice o stradanju tešanjских Roma u Drugom svjetskom ratu, jer želi da se, “kako zbog pijeteta prema ljudskim žrtvama tako i radi budućnosne memorije, *evidentira* istina o zločinu koji je izvršen u ovom gradu”.

U šestom poglavlju, koje je nazvano *Zabrinjavajući paradoks*, Amir Brka piše o pojavi koja je zabilježena u Hitlerovoj Njemačkoj, pa i u cijeloj Evropi, da se nije javio niti jedan glas protesta protiv skupljanja i odvođenja Roma u koncentracione logore, a često su i ubijani tamo gdje su zatečeni. Teško je shvatiti, smatra autor, i kasniju šutnju o Romima koji su tako skončali, jer su progoni protiv njih dobili marginalnu poziciju u spomeničkoj kulturi sjećanja, a doživjeli su i velike nepravde u vezi sa mahinacijama oko raspodjele novca koji su od Njemačke dobili na ime ratne odštete.

U poglavlju *Od manipulacije žrtvom* do mita o spašavanju razmatra se odnos prema genocidu nad Romima tokom Drugog svjetskog rata u Bosni i Hercegovini. Autor analizira sva usmena kazivanja i činjenice zabilježene u dostupnim izvorima i navedene u historijskoj literaturi. Utvrdio je da su one dosta kontroverzne, ali ostaje jedna nepo-bitna činjenica da je u Bosni i Hercegovini i Tešnju Drugi svjetski rat preživio veoma mali broj pripadnika romskog naroda, ponajprije onih iz kategorije *Arlija*. Autor se pita zbog čega ova činjenica o velikom stradanju Roma rijetko koga zanima, pa smatra da je zbog toga mogao i preživjeti i mit o spašavanju Roma.

U posljednjem poglavlju *Romi u današnjoj Evropi* autor, nakon analize poslijeratnog, pa i današnjeg položaja pripadnika romske populacije, te odnosa vlasti, a i građana prema njima, zaključuje kako bi se njihov izlazak iz

izrazito teškog stanja možda mogao ostvariti u saradnji sa “lijevim političkim snagama i univerzalnohumanistički orijentiranim organizacijama civilnog društva”.

U recenziji ove knjige njen urednik dr. Husnija Kamberović je, između ostalog, naveo da je *Kenotaf za ubijene tešanjske Rome*

fascinantna knjiga, te da je Amir Brka “detajno istražio zatiranje tešanjske romske zajednice u Drugom svjetskom ratu, detektirao ključne krivce i ponudi našoj kulturi i nauci knjigu koja je puno više od klasične historije”.

Mina Kujović
